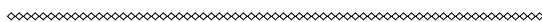

Marcin Kwiecień

Toskańskie projekty konstytucyjne wielkiego księcia Piotra Leopolda (1765–1790)

Zwieńczeniem reform dokonywanych w pierwszym okresie rządów Piotra Leopolda w Toskanii miało być ogłoszenie konstytucji Wielkiego Księstwa. Do dzisiaj wśród historyków toczą się ostre spory o rzeczywiste intencje panującego, czy projekt ustawy konstytucyjnej miał spełniać rolę jedynie dokumentu propagandowego, przysłaniającego absolutyzm władcy, podobnie jak *Instrukcja kryminalna* Katarzyny II. Takie stanowisko zajmował Francesco Dini. Czy też był on wyrazem rzeczywistych poglądów Piotra Leopolda, a jedynie splot niesprzyjających okoliczności spowodował, że konstytucji nie wprowadzono w życie, jak sądzili Mario Aglietti¹, Joachim Zimmerman², czy Adam Wandruszka³. Wydaje się, że wypowiedzi księcia, zachowana korespondencja, zwłaszcza szeroko przytaczane przez J. Zimmermana listy Piotra Leopolda do ukochanej siostry Marii Krystyny, namiestniczki Niderlandów, świadczą o szczerości zamiarów. Potwierdza to także konstatacja Renato Moriego, wybitnego historyka toskańskich reform gospodarczych, który wysunął tezę, że reformy oparte o doktrynę fizjokratyzmu przyniosły sporą liberalizację życia gospodarczego Toskanii, co musiało pociągnąć za sobą także liberalizację w sferze politycznej⁴.

¹ M. Aglietti, *La costituzione per la Toscana del Granduca Pietro Leopoldo*, Rassegna Nazionale, ann. XXX, t. CLXIV.

² J. Zimmerman, *Das Verfassungsprojekt des Großherzogs Peter Leopold von Toscana*, Heidelberg 1901.

³ A. Wandruszka, *Leopold II*, Bd. 1–2, Wien–München 1965.

⁴ R. Mori, *Aspirazioni costituzionali nel pensiero politico toscano del Settecento*, Archivio Storico Italiano, nr 100, Firenze 1942, szczególnie s. 31–37. Franco Valsecchi próbuje przedstawić eksperyment konstytucyjny Piotra Leopolda, jako konsekwencję jego reform administracyj-

Już w roku 1779 wielki książę zafascynowany doktryną Rousseau i sympatyzujący z rewolucją amerykańską, polecił przygotować swemu najbliższemu doradcy, Francesco Marii Gianniemu, projekt ustawy „per l'erezione di un corpo di rappresentanza pubblica in Toscana”. W pierwszych projektach powiązał Gianni idee powołania ogólnopaństwowego zgromadzenia przedstawicielskiego z wprowadzonymi wcześniej, w wyniku reform administracji, zgromadzeniami ogólnymi wspólnot gminnych⁵. Rolę organów stanowiących pośredni szczebel ciał przedstawicielskich, między reprezentacją całego państwa a przedstawicielstwami poszczególnych gmin, miały sprawować zgromadzenia prowincjonalne. System ten opierał się na popularnych w XVIII w. projektach, które stworzyli francuscy fizjokraci: Pierre Samuel du Pont de Nemours i Guillaume-François Le Trosne⁶. Gianni niezbyt precyzyjnie sformułował podział uprawnień między władzą wykonawczą a ustawodawczą. Wielki książę sporządził więc wiosną 1780 r. dwa opracowania korygujące projekty Gianniego. Co ciekawe, jak twierdzi J. Zimmerman, Piotr Leopold okazał się zdecydowanie bardziej radykalny od swego doradcy w zakresie zakreslenia uprawnień legislatywy⁷. Przyznawał zgodnie z doktryną Monteskiusza zgromadzeniu prawodawczemu uprawnienie do uchwalania podatków, które Gianni rezerwował dla panującego. Starsze pokolenie historyków przyjmowało, że Gianni przedstawił projekt konstytucji wielkiemu księciu po trzyletnich pracach, 8 września 1782 r. Obecnie, dzięki pracom Hansa Schlossera i jego uczniów, wiadomo⁸, że zakończenie prac nastąpiło dopiero w 1787 r., a przyczyną tego, iż ich efekt nigdy nie wszedł w życie, był nieekspozowany przez Adama Wandruszkę powzięty przez Józefa II plan likwidacji odrębności państwowej Toskanii i unifikacji wszystkich ziem habsburskich oraz związany z nim, podpisany 5 lipca 1784 r., akt zniesienia sekundogenitury tokańskiej po śmierci cesarza⁹. Obawiano się jednak zamieszek w Wielkim Księstwie Toskanii – jako reakcji poddanych na tak radykalne reformy.

nych i municypalnych. F. Valsecchi, *Storia d'Italia. L'Italia nel Settecento dal 1714 al 1788*, Firenze 1959, s. 658.

- ⁵ Opis prac nad projektem konstytucyjnym dla Toskanii dał Francesco Maria Gianni w pracy *Memorie sulla costituzione di governo immaginata dal Granduca Pietro Leopoldo da servire all'istoria del suo regno in Toscana*, napisanej w 1805 r. Została ona opublikowana na podstawie rękopisu w zbiorze *Scritti di pubblica economia storico-economici e storico-politici del Senatore Francesco Maria Gianni* (Firenze 1848) i przedrukowana w *Illuministi italiani. Tomo III. Riformatori lombardi, piemontesi e toscani* a cura di F. Venturi, Milano–Napoli 1966, s. 1038–1064. Autor wspomnień potraktował w nich dzieło Piotra Leopolda całościowo, sprawie prac nad projektem konstytucji poświęcony jest stosunkowo niewielka część tej pracy.
- ⁶ H. Holldack, *Die Reformpolitik Leopolds von Toskana*, „Historische Zeitschrift” 1942, Bd. 135, s. 35.
- ⁷ J. Zimmerman, *op. cit.*, s. 36.
- ⁸ H. Schlosser, *Verfassungs- und Rechtsreformen des aufgeklärten Habsburgers Granduca Pietro Leopoldo di Toscana im 18. Jahrhundert*, [w:] *Law in History*, Vol. 1, Lublin 2000, s. 89 i nast.
- ⁹ A. Wandruszka, *Joseph II. und das Verfassungsprojekt Leopolds II. Die Abolition und Wiederrichtung der toskanischen Sekundogenitur 1784–1790*, „Historische Zeitschrift” 1960, Bd. 190, s. 18–30. Tam także tekst układu w sprawie zniesienia sekundogenitury tokańskiej, zawartego 5 lipca 1784 r. między Józefem II a Piotrem Leopoldem.

Twórca projektu odrzucał zarówno uzasadnienie ideologiczne, jak i praktykę ustrojową absolutyzmu. Nie monarcha z bożej łaski stojący na czele państwa i udzielający przywilejów i uprawnień swym poddanym, ale idea władcy ograniczonego prawem fundamentalnym (konstytucją), wywiedzionym z przyrodzonych praw naturalnych człowieka, będącego współrządcą państwa wraz z organami przedstawicielskimi, stała u podstaw projektu. Następowala również sekularyzacja legitymizacji władzy, nie nadanie z łaski Boga, lecz umowa społeczna miała być źródłem władzy wielkiego księcia. Przewidywano osobliwą sytuację, w której oktrojowanie ustawy zasadniczej, powołującej do życia społeczność rządzoną konstytucyjnie, miało być ostatnim aktem władczyim monarchy absolutnego. Ustawa zasadnicza miała się składać z trzech części: *Proemio*, czyli preambuły, *Costituzione (legge fondamentale)* – części zasadniczej, obejmującej prawa suwerena i uprawnienia ludu, oraz *Ordinazioni*, postanowień precyzujących, jak lud może dochodzić swych praw, czyli ordynacji wyborczych do ciał przedstawicielskich¹⁰.

Preambuła odwoływała się do prawa natury, z którego wyprowadzała konieczność nadania państwu konstytucji, do najważniejszych zadań panującego należy bowiem zapewnienie rządu „che sotto l'osservanza della Santa Religione Cattolica e colla guida di una cristiana morale assicurasse loro la possibile umana felicità nell'onesto esercizio della libertà civile”¹¹. Na czele władzy wykonawczej stał książę, któremu przysługiwały następujące prerogatywy: naczelne dowództwo nad armią (art. 42), mianowanie oficerów (art. 43), sędziów (art. 44), urzędników państwowych (art. 45), możliwość decydowania o sprawach kościelnych na terenie Wielkiego Księstwa (art. 48)¹² oraz prawo łaski (art. 47). W kwestiach tych „reprezentanci ludu”, wchodzący w skład zgromadzenia ogólnopanstwowego i zgromadzeń prowincjonalnych, nie mogli wpływać na decyzje suwerena. Oddzielono skarb państwa (*Conto Regio*) od prywatnej kasy książęcej (*Conto della Corona*)¹³ oraz zakazano księciu zaciągania długów publicznych (art. 39). Księciu przysługiwała moc stanowienia prawa, ograniczona jednak przez wpływ zgromadzenia

¹⁰ Pełny tekst konstytucji *Editto per la formazione degli stati di Toscana* publikuje Renato Mori w książce *Le riforme leopoldine nel pensiero degli economisti toscani del'700*, Firenze 1951, s. 159–173.

¹¹ *Ibidem*, s. 159.

¹² „La nomina a tutti gli arcivescovadi o vescovadi dello stato come pure la collazione di tutti i benefizi di patronato regio, o spettanti al patrimonio della corona con l'esercizio di tutti i diritti, che sono della natura di tal azioni, e così anche tutto ciò, che possa cadere ed intendersi sotto nome di giurisdizione, o diritto regio per la conservazione delle sue prerogative ed autorità contro ogni pretenzione o fatto di Podestà ecclesiastica, come secolare. Ogni diritto di autorità di regolare a governare le università di studio et accademie di scienze destinate all'istruzione pubblica”.

¹³ Art. 30: „Così avremo fatta formare con pienna nostra cognizione una nota, che distingue l'entrate ed assegnamenti attuali dello Stato da quelle destinate al mantenimento e persona del Sovrano sotto il titolo rispettivamente di Conto Regio e conto della Corona, tale quale sarà publicata contemporaneamente alla presente costituzione clasdata nei titoli indicati per dimostrare i capi delle rendite e li articoli de servizio, e di erogazione cui rispettivi assegnamenti sono dedicati”.

ogólnopaństwowego, które miało prawo składania wniosków ustawodawczych, propozycji, porad i prawo weta absolutnego wobec ustawodawstwa panującego. Także panujący mógł wpływać na ustawodawstwo zgromadzenia poprzez możliwość zgłoszenia weta absolutnego.

Zgromadzenie ogólnopaństwowe nosiło w projekcie konstytucyjnym nazwę *L'Assemblea generale* i tworzyło wraz z powołanymi w czasie reform administracyjnych zgromadzeniami gminnymi i planowanymi zgromadzeniami prowincjonalnymi, jednolitą sieć instytucji przedstawicielskich obejmujących teren całego państwa¹⁴. W latach 70. XVIII w. rozpoczęły się reformy administracji lokalnej i samorządu terytorialnego; miejsce mozaiki gmin i komun miejskich, nierzadko ukształtowanych w czasach średniowiecza, miała zająć jednolicie zorganizowana administracja państwowa¹⁵. Reformę rozpoczęto w roku 1772 wprowadzeniem zmian w Arezzo i Volterze¹⁶, zakończono dopiero jedenaście lat później unifikacją administracyjną całego terytorium państwa¹⁷. Urzędy gminne i komunalne zastąpiono w każdym okręgu magistratami (*magistrato del gonfaloniere e dei priori*) i zgromadzeniami ogólnymi (*consiglio generale*). Magistraty tworzyli przedstawiciele gminy noszący tytuły *priorów* i *gonfalonierów*, wylosowywani zgodnie z florencką tradycją ustrojową spośród największych posiadaczy ziemskich i osób o wysokim censusie majątkowym. Zgromadzenie ogólne obejmowało obok członków magistratu także osoby płacące określonej wysokości podatki bezpośrednie, samodzielnych rzemieślników i niewielką grupę przedstawicieli pozostałych kategorii ludności gminnej¹⁸. Co ciekawe, w niektórych gminach (*distretto fiorentino, Siena, provincia pisana*), bierno prawo wyborcze przysługiwało kobietom, o ile posiadały odpowiedni majątek. Zarząd poszczególnymi jednostkami administracyjnymi sprawował centralny urząd we Florencji (*Camera delle Comunità*)¹⁹, a czynnikiem

¹⁴ H. Holldack zwraca uwagę, że w pismach i listach Piotra Leopolda, na określenie tych instytucji używa on nazwy sięgającej swymi korzeniami średniowiecza – *stati*. H. Holldack, *Die Reformpolitik...*, s. 38.

¹⁵ Bardzo wysoko ocenia reformę administracyjną Piotra Leopolda, uważając ją za jedną z jego najważniejszych osiągnięć Nicolò Rodolico w *Storia degli Italiani*, Firenze 1954, s. 482.

¹⁶ 27 września 1772 r. Celem wprowadzenia nowego systemu miało być zwiększenie samorządności, w preambule edyktu pisano „siccome nessuno poteva avere maggior zelo e premura della buona condotta degli affari quanto gli interessanti medessimi, perciò aver risoluto concedere ampie facultà ai magistrati rispettivi per dirigere e governare le faccende comunitative”. Por. także F. Hirsch, *Leopold II. als Großherzog von Toscana*, „Historische Zeitschrift” Bd. 40, München 1878, s. 446.

¹⁷ W 1774 r. wprowadzono nowy system na terenach okręgu Florencji (z wyjątkiem samego miasta), w 1776 r. w okręgu Pizy, 1777 r. w górskich okręgach Sieny, w 1782 r. w gminach miejskich Florencji, a w 1783 r. w sieneńskich okręgach nadmorskich (*Maremma*).

¹⁸ Zob. artykuł H. Holldacka, *Die Reformpolitik...*, łączący dość szczegółowe przedstawienie reform administracyjnych w Wielkim Księstwie Toskanii z próbą ich porównania z reformami pruskimi epoki Steina i Hardenberga.

¹⁹ Powstała na mocy *motu proprio* z 22 czerwca 1769 r. *Camera delle Comunitate*, która skupiła w swoim ręku kompetencje kilku istniejących wcześniej urzędów: *Magistrato di parte, Ma-*

Toskańskie projekty konstytucyjne wielkiego księcia Piotra Leopolda

reprezentującym interesy państwa w zarządzie poszczególnych gmin byli kanclerze gminni. Taki sposób zorganizowania naczelnych władz gminy, w którym czynnik społeczny podlegał częstym wymianom związanym z wyborami, a fachowy w postaci mianowanego przez państwo kanclerza gminy pozostawał niezmienny, prowadził jednak do niebezpiecznego skupienia władzy w rękach tego reprezentanta administracji państwowej, ograniczając znaczenie samorządności gminnej²⁰.

Teren państwa miał być podzielony na 18 prowincji (na prawach prowincji występowały także Livorno i Portoferraio), każda z nich miała mieć swoje zgromadzenie prowincjonalne. Zgromadzenia gminne (*comunità*) wybierały po jednym przedstawicielu (*oratore*) do zgromadzeń prowincjonalnych (*Adunanze provincionali*), te zaś wysyłały po jednym przedstawicielu na zgromadzenie ogólnopaństwowe (*Assemblea generale di Stato*), liczące 27 deputowanych. W trakcie zgromadzeń prowincjonalnych miano rozpatrywać wnioski i projekty ustawodawcze wychodzące od zgromadzeń gminnych. Przy zachowaniu większości dwóch trzecich głosów przyjmowano je lub odrzucano, w razie przyjęcia były one poddawane obradom zbierającego się raz do roku we Florencji zgromadzenia ogólnopaństwowego. Szczególnie każda ustawa wprowadzająca nowe podatki musiała zyskać akceptację zgromadzenia generalnego. Jak widać z projektu konstytucji, ciała przedstawicielskie miały wpływać na ustawodawstwo, administrację i kontrolować politykę finansową panującego, widziano w nich także organy doradcze, reprezentujące interesy poddanych i wyrażające ich wolę. Specyficzny tryb uchwalania ustaw wskazuje na fakt, że planowano, aby zgromadzenia były przede wszystkim wyrazicielami interesów partykularnych poszczególnych gmin i prowincji, a ich ustawodawstwo dotyczyło kwestii związanych z problematyką lokalną. Aby umożliwić wszystkim poddanym bezpośredni wpływ na sprawy państwowe, projekt przewidywał możliwość składania petycji ludowych (*petizioni popolari*), przez poddanych, którzy ukończyli 25 rok życia, zgromadzeniom gminnym, prowincjonalnym czy zgromadzeniu generalnemu. Jawność życia politycznego miała być gwarancją przeciw nadużyciom władzy. Zgromadzenia wszystkich trzech stopni winny obradować jawnie i każdy mógł obserwować ich funkcjonowanie. Audiencji u wielkiego księcia, kończącej każde zgromadzenie generalne, nadawano charakter uroczystości publicznej, a wszystkie akty prawne, także te odnoszące się do finansów publicznych, miano publikować bez cenzury i konieczności uzyskiwania *imprimatur* władzy państwowej.

Ciekawe rozwiązanie ustrojowe stanowił wzmiankowany już artykuł 19, ustanawiający neutralność Toskanii. Deklarowano w nim wyrzeczenie się wojny i zawierania sojuszy militarnych z którąkolwiek z potęg europejskich²¹. Czynnikiem

gistrato di Nove, Congregazione dei ponti e strade, Deputazione per l'imposizione del Valdarno superiore ed inferiore.

²⁰ Zwrócił już na to uwagę jeden z najwybitniejszych dziewiętnastowiecznych badaczy Toskanii, Alfred von Reumont, w pracy *Geschichte Toskanas seit dem Ende des florentinischen Freistaates*, Gotha 1877, Bd. 2, s. 93.

²¹ Art. 19: „Non potrà alterarsi in modo alcuno il presente stato di neutralità generalmente nel Granducato di Toscana, nè dichiarare o fare la guerra con alcuna potenza e così neppure

odgrywającym olbrzymie znaczenie w procesie wprowadzana reform na terenie Wielkiego Księstwa był fakt, że Toskania jako sekundogenitura habsburska, ściśle powiązana z cesarstwem nie prowadziła samodzielnej polityki zagranicznej i obronnej. Zjawisko to z jednej strony poważnie ograniczało suwerenność księstwa, z drugiej zaś pozwalało mu na uniknięcie rujnujących dla budżetu wydatków na utrzymanie armii. Odpowiadało to Piotrowi Leopoldowi, który w przeciwieństwie do brata, Józefa II, nie wykazywał zainteresowań i talentów militarnych. Zarówno sam książę, jak i jego najbliżsi doradcy uważali wojnę za źródło wszelkich nieszczęść dla kraju, a w utrzymywaniu armii i floty wojennej widzieli przede wszystkim olbrzymie obciążenie dla budżetu państwa, zmuszonego nie tylko do opłacania i wyżywienia żołnierzy, ale także do utrzymywania inwalidów i kalek, którzy odnieśli rany w trakcie służby. Wskazywano również na fatalny wpływ, jaki miał na rozwój demograficzny kraju fakt, pozostawiania wielu mężczyzn poza domami²². Początkowo utrzymywano jedynie niewielkie oddziały gwardii książęcej we Florencji i garnizony kilku twierdz, oraz nieliczną flotę wojenną. Po tumulcie, do jakiego doszło w roku 1774 na tle konfliktu między policjantami a żołnierzami miejscowego garnizonu, los nielicznej armii toskańskiej został przesądzony. W 1780 r. rozwiązano załogi twierdz w Livorno i Portoferraio. W ich miejsce powołano w każdym większym mieście kompanię straży miejskiej (*compagnie civiche*), w skład której wchodziłi zamożniejsi mieszczanie, okresowo powoływani do odbywania ćwiczeń wojskowych²³. Po sukcesach Johna Actona, angielskiego admirała w służbie Królestwa Sycylijskiego, w walkach z afrykańskimi piratami, rozwiązano

prendere parte, interesse, o favore tanto direttamente che indirettamente nelle ostilità o nelle guerre altrui, come parimenti trattare nè concludere alleanze, soccorsi attivi nè passivi in denari, roba, o truppe sotto verun titolo". H. Holldack posługuje się w swoim artykule *Die Neutralitätspolitik Leopolds von Toscana*, „Historische Vierteljahresschrift” 1935, Bd. 30, rozróżnieniem charakterystycznym dla niemieckiej teorii prawa międzynarodowego na *Neutralisation*, gdy neutralność danego terytorium zostaje ustanowiona w drodze umów międzynarodowych między wieloma państwami (klasycznym przykładem neutralność Szwajcarii) i *Neutralisierung*, kiedy to państwo jednostronnie deklaruje swoją neutralność. Zob. także: H. Holldack, *Die Reformpolitik...* Na wytworzenie podobnego statusu Toskanii, jak Szwajcarii, zwrócił uwagę M. S. Anderson, *Europe in the Eighteenth Century 1713–1783*, London 1970, s. 125.

²² *Scritti di pubblica economia storico-economici e storico-politici del Senatore F.M. Gianni*, Firenze 1848, Vol. 1, s. 178.

²³ Na podstawie edyktu z 11 kwietnia 1780 r. Por. także F. Hirsch, *op. cit.*, s. 447. Oddziały te, jako siły o charakterze policyjnym, wykazały swą małą skuteczność w czasie rozruchów na tle religijnym, które wybuchły w Prato 18 maja 1787 r. Przyczyną zamieszek były pogłoski o zamiarze likwidacji przez władze ołtarza *Madonna della Cintola* w miejscowej katedrze. Aby stłumić ekscesy, musiano posłużyć się ściągniętymi z Florencji oddziałami gwardii pałacowej, gdyż strażnicy miejscy przyłączyli się do rewolty. G. Turi, *Viva Maria. La reazione alle riforme leopoldine (1790–1799)*, Firenze 1969; M. Kwiecień, *Ostatnie lata rządów Piotra Leopolda w Toskanii. Rewolta społeczna i odrzucenie reform*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa”, Kraków 2008, s. 150–154.

też nieliczną tokańską flotę wojenną, a okręty sprzedano²⁴. Państwo zostało w ten sposób pozbawione obrony zarówno od strony morza, jak i lądu. Wielki książę wierzył, że konsekwentne trzymanie się w polityce zagranicznej zasady neutralności i nieangażowanie się w konflikty między potęgami europejskimi, skuteczniej zagwarantuje niepodległość kraju, niż utrzymywanie nawet najliczniejszej armii.

Sporo miejsca poświęcono w projekcie szeroko rozumianym sprawom gospodarczym. Autor, zgodnie z poglądami samego panującego, stał na stanowisku wypływającym z dzieł fizjokratów francuskich. Fizjokratyzm ze swymi postulatami uwolnienia obrotu ziemią i produktami rolniczymi od jakichkolwiek ograniczeń, stanowił w warunkach państwewek włoskich swego rodzaju doktrynę protoliberalną. Projekt przewidywał więc zniesienie wszelkich barier w handlu, rzemiośle i rolnictwie. Celem tych działań było nie tylko podniesienie poziomu gospodarczego państwa, lecz także zapewnienie poddanym warunków do godziwego uczestnictwa w życiu politycznym, którego gwarantem, według współczesnych, był stan pewnej zamożności. W swej wcześniejszej działalności gospodarczej i polityce ekonomicznej Piotr Leopold uchodził za wiernego ucznia ekonomistów tokańskich. Ci „eklektycy”, których najwybitniejszym przedstawicielem był Pompeo Neri, starali się łączyć i dostosowywać do specyfiki włoskiej często sprzeczne ze sobą poglądy fizjokratów i zwolenników merkantylizmu. Młody wielki książę za najważniejszą gałąź gospodarki tokańskiej uważał rolnictwo, stąd jego pierwsze kroki miały, zgodnie z doktryną fizjokratów, na celu uwolnienie obrotu ziemią i handlu produktami rolnymi. Między rokiem 1767 a 1783 zlikwidowano wszystkie cła zaporowe i prawa zakazujące wwozu żywności na teren Toskanii (edykt z 18 września 1767). Starano się likwidować średniowieczne obciążenia i służebności gruntowe (przymus polowy, prawo polowania na gruntach chłopskich), ograniczenia w zakresie handlu nieruchomościami i inwentarzem, znosić fideikomisy oraz możliwość posiadania ziemi uprawnej przez osoby prawne, takie jak Kościół czy gminy miejskie. Posłużyło do tego celu odwołanie do restrykcyjnych ustaw amortyzacyjnych z czasów regencji. Przy realizacji tych praw starano się prowadzić ostrą politykę w stosunku do posiadłości kościelnych, bardziej zaś liberalną w odniesieniu do gruntów gminnych i należących do miast. Przejętą od instytucji świeckich ziemię podzielono na działki i oddano chłopom w dzierżawę na zasadach emfiteuzy Kosztami utrzymania dróg, wałów ochronnych i wykopów melioracyjnych obciążono gminy wiejskie, a nie, jak dotychczas, poszczególnych chłopów. Ściągano kolonistów na niezagospodarowane ziemie, zwłaszcza na terenach Val di Chiana i Maremmy. Na malarycznych terenach tej ostatniej prowadzono akcję melioracyjną, chcąc przyciągnąć zrażonych ciężkimi warunkami osadników. Mimo zaangażowania sporych sił i korzystania z pomocy znakomitych fachowców, takich jak Vittorio Fossombroni, akcja władz zakończyła się tylko częściowym powodzeniem. Toskański minister finansów Angelo Tavanti był, podobnie jak wielki książę, zwolennikiem doktryny

²⁴ Toskania posiadała dwa okręty wojenne, które w 1773 r. wzięły udział wraz z eskadrą hiszpańską w wyprawie przeciw korsarzom afrykańskim do Algieru i Tunisu.

fizjokratów, nie traktował jednak jej zasad jak niezłomnych dogmatów, starając się dostosowywać politykę ekonomiczną do specyficznych warunków tokańskich.

W 1770 r. zniesiono cechy i konfraternie kupieckie, kolejne lata przyniosły likwidację ograniczeń w zakresie produkcji rzemieślniczej, monopoli i przywilejów udzielanych przez państwo. Handel miano zamiar ożywić przez usunięcie wszelkich cel wewnętrznych, ustanawianych często na granicach prowincji. Ograniczone efekty przyniosły działania mające na celu liberalizację handlu zagranicznego, po zniesieniu cel zaporowych i wprowadzeniu wolnego obrotu z zagranicą. Rychło okazało się jednak, że wytwory skromnego przemysłu i rzemiosła tokańskiego nie są w stanie konkurować z produktami zagranicznymi. Spowodowało to przywrócenie cel zaporowych na niektóre produkty, jedynie Livorno zachowało swój status wolnego portu. Mimo tych nienajlepszych doświadczeń z praktycznym wprowadzaniem w życie postulatów fizjokratów, projekt stał konsekwentnie na stanowisku, że punktem docelowym jest zapewnienie poddanym całkowitej wolności gospodarczej, zarówno w dziedzinie rolnictwa, jak i handlu i rzemiosła.

Starsze pokolenie historyków włoskich uważało, że projekt Gianniego powstał pod wpływem nauk Jana Jakuba Rousseau²⁵, poglądów przedstawicieli prawa natury i republikańskich tradycji Florencji, od czasów badań Carlo Francovicha²⁶ przyjmuje się, że bardzo duży wpływ na projekty tokańskie wywarła amerykańska myśl polityczna, zwłaszcza Deklaracja Wirginii i Deklaracja Niepodległości.

Jednak opracowany przez Gianniego i uzgodniony z wielkim księciem projekt konstytucyjny nigdy nie został wprowadzony w życie.

Nur die Verfassung hat der Großherzog nicht gewährt, die sein Werk erst gekrönt und aus der Toskana den konstitutionell-liberalen Musterstaat gemacht hätte²⁷

– napisał Heinz Holldack, wysoko oceniając osiągnięcia Piotra Leopolda w budowaniu nowoczesnego państwa opartego na systemie ustrojowym i prawnym, dopuszczającym współudział poddanych w rządach –

Sicher ist nur, daß in Florenz der erste konstitutionell gesinnte Monarch residiert hat, den die europäische Geschichte kennt²⁸.

²⁵ R. Mori, *J. J. Rousseau e il pensiero politico toscano del settecento*, „Archivio Storico Italiano”, Vol. 102, Firenze 1944, s. 104–105.

²⁶ C. Francovich, *La rivoluzione americana e il progetto di costituzione di Granduca Pietro Leopoldo*, Rassegna Storica del Risorgimento, Atti del XXXII Congresso di Storia del Risorgimento italiano, Roma 1954, s. 371–385.

²⁷ H. Holldack, *Die Reformpolitik...*, s. 45.

²⁸ *Ibidem*, s. 46.